

บทคัดย่อ

การจัดการทรัพยากรน้ำเป็นนโยบายภาครัฐที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศและวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นเพราะน้ำเป็นทรัพยากรพื้นฐานในการพัฒนาและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน “โครงการฝายราศีไศล” เป็นโครงการย่อยโครงการหนึ่งของโครงการโขงชีมูล ที่เป็นโครงการแม่บทในการจัดการน้ำของภาคอีสาน มุ่งการจัดการและการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดโครงการดังกล่าวได้ก่อเกิดผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นและระบบนิเวศลุ่มน้ำอย่างมากมาย เกิดความขัดแย้งระหว่างโครงการและชุมชนท้องถิ่นเรื่อยมา ท่ามกลางความขัดแย้งดังกล่าวนี้มีความพยายามแสวงหาทางออกในการจัดการน้ำที่มีความเหมาะสม “โครงการวิจัยการจัดการน้ำระบบย่อยโดยองค์กรชุมชน กรณีศึกษาภูคชาติม ตำบลภูคชาติม อำเภอรตนบุรี จังหวัดสุรินทร์” เป็นโครงการหนึ่งที่พยายามค้นหาทางออกดังกล่าว

วัตถุประสงค์โครงการ มี 4 ประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษาวิธีการใช้ประโยชน์ภูคชาติมของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภูคชาติมตั้งแต่อดีต-การสร้างเขื่อนราศีไศล ประการที่สอง เพื่อศึกษาผลกระทบการใช้ประโยชน์ภูคชาติมและวิธีการแก้ไขปัญหของชุมชนที่เกิดจากการเก็บกักน้ำเขื่อนราศีไศล ประการที่สาม เพื่อศึกษาหาแนวทางและวิธีการจัดการใช้ประโยชน์ภูคชาติมที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่ไม่ทำลายระบบนิเวศภูคชาติมโดยองค์กรชุมชนและองค์กรท้องถิ่น (อบต.) และประการที่สี่ เพื่อศึกษารูปแบบการจัดองค์กรชุมชนในการจัดการใช้ประโยชน์ภูคชาติม

เนื่องจากโครงการนี้เป็นโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมกระบวนการและขั้นตอนวิธีการศึกษา จึงให้ความสำคัญตั้งแต่เริ่มต้นการพัฒนาโครงการโดยการจัดประชุมทีมผู้นำชุมชนเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา กำหนดประเด็นการศึกษาโจทย์การวิจัย การจัดทีมวิจัยที่มีคนมาจากหลายภาคส่วน รวมทั้งการเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มอื่นๆในช่วงการเสนอโครงการ การดำเนินงานในช่วงการดำเนินโครงการวิจัยนั้นเป็นการเริ่มจากการทำความเข้าใจร่วมกับชุมชน วางแผนการดำเนินงานร่วมกับชุมชน และคัดเลือกทีมผู้ช่วยวิจัยในชุมชนที่ร่วมกิจกรรมสำรวจพื้นที่ตาม การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเดินสำรวจพื้นที่ จัดทำแผนวาด การระดมข้อมูลจากทั้งจากช่วงเดินสำรวจและจัดเวทีประชุมย่อยเพิ่มเติม การสัมภาษณ์ผู้รู้เพิ่มเติม การสัมภาษณ์กลุ่มเฉพาะ (กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์) นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบสอบถาม การจัดประชุมนำเสนอข้อมูลเพิ่มเติมข้อมูลจากชุมชน มีการศึกษาดูงานและจัดสัมมนาที่จะนำเสนอข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์โครงการ

ผลจากการศึกษาทีมวิจัยและชุมชนสามารถรวบรวมและเข้าใจสถานการณ์ของระบบนิเวศภูคชาติมที่มีความหลากหลายทั้ง “ภูมิทัศน์ฐาน” มีความหลากหลายของพืช-สัตว์ รวมทั้งวิธีการใช้ประโยชน์ของชุมชนมีความหลากหลายและปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรในพื้นที่ การใช้ประโยชน์มี 2 ลักษณะ คือ 1. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตาม เช่น ทำนา เลี้ยงสัตว์ หาของป่า เป็นต้น 2. การใช้ประโยชน์จากน้ำจากภูคชาติม การใช้น้ำอุปโภค-บริโภค ส่วนการจัดการน้ำที่ผ่านมานั้นเป็นการจัดการ

โดยระบบชุมชนเดิม คือ การจัดการระดับครัวเรือนของตนเอง การจัดการระดับเครือข่าย/กลุ่ม การจัดการระดับชุมชนและการจัดการในระดับท้องถิ่น (หลายชุมชน) แต่ระบบการจัดการดังกล่าวนี้ยังขาดความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบในแนวทางการดำเนินการต่อไปจึงได้มีข้อเสนอและจัดตั้งองค์กรชุมชนที่มาจากระดับภาคส่วนทั้งกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มและสถาบันในชุมชน ในนามของ “คณะกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำกุดชาติม” เพื่อดำเนินการในการจัดการกุดชาติมภายใต้หลักการ 3 ประการ คือ ประการแรก “คนอยู่กับทาม” อย่างยั่งยืน มีการใช้ประโยชน์และฟื้นฟูพื้นที่ทามที่เหมาะสม ประการที่สอง การจัดการแบบมีส่วนร่วมจากกลุ่มคนต่างๆในพื้นที่ ประการที่สามการจัดการแบบองค์กรชุมชนที่ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศของกุดชาติมทั้งระบบ พร้อมกันนี้ทีมวิจัยและชุมชนได้นำข้อมูลจากโครงการวิจัยฯ จัดทำแผนและโครงการพัฒนาต่อเนื่องทั้งจากหน่วยงานในท้องถิ่น และแหล่งทุนอื่นๆ เช่น พอช. UNDP และหน่วยอาสาสมัครอังกฤษประจำประเทศไทย (SPARK) เป็นต้น

การดำเนินงานของโครงการวิจัยได้ก่อให้เกิดพลังการร่วมมือร่วมใจจากกลุ่มทุกภาคส่วนของชุมชนท้องถิ่นมีการนำผลการศึกษามาพัฒนาเป็นแผนงานโครงการอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทิศทางการพัฒนา/จัดการกุดชาติมมีทิศทางที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมมีหน่วยงานและชุมชนอื่นๆให้ความสนใจในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและระดับภูมิภาค